Předmluva

Publikace prezentuje aktuální výsledky mezioborových badatelských aktivit, zaměřených na průzkum skupiny vybraných lidových staveb českomoravského pomezí. Společným cílem souboru statí je představit různé metody efektivního výzkumu a dokumentace architektonických památek, které jsou předpokladem pro zodpovědné zhodnocení staveb a základem pro jejich důslednou obnovu. V centru zájmu studií stojí skupina mimořádně cenných vesnických staveb – roubený dům a polygonální stodola usedlosti čp. 97 v Čisté a roubený dům čp. 2 v Trstěnici, které kromě velké kulturně historické hodnoty spojil špatný stav zachování a bezprostředně hrozící zánik. Texty prezentují výsledky práce, uskutečněné na cestě za jejich záchranou.

Na počátku snahy o záchranu ohrožených staveb v Trstěnici a Čisté stojí činnost realizovaná na stále slibněji se rozvíjejícím základě občanských aktivit, která však hledá cesty a efektivní řešení ve spolupráci s platformou odborných konzultantů. Výsledky jednotlivých výzkumů a dokumentačních prací prezentovaných v publikaci spadají do rámce ideového projektu *Metodika záchrany a prezentace lidového kulturního dědictví českomoravského pomezí*. Jeho úkolem je vytvořit funkční model, který naznačí možnosti, jakými mohou být v budoucnu udržitelným způsobem obnovovány, chráněny a prezentovány unikátní doklady lidového kulturního dědictví. Projekt je realizován Spolkem archaických nadšenců, ve spolupráci s odborníky ze Švýcarského muzea v přírodě Ballenberg a Metodického centra pro muzea v přírodě při Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Odborná veřejnost se sešla na semináři *Průzkum a dokumentace památek lidové architektury*, který se uskutečnil v červenci roku 2015 v Trstěnici a v přilehlých obcích. Také navazující semináře *Transfer a rekonstrukce památek lidové architektury* a *Možnosti prezentace a udržitelné péče o památky lidové kultury,* uskutečněné v rámci projektu, byly realizovány s cílem hledání optimálních cest pro obnovu a péči o lidové stavební památky. Závěrům z těchto setkání jsou věnovány samostatné díly publikované řady.

Předložené studie uceleně prezentují celou škálu běžných, ale i nadstandardních metod využívaných při průzkumu a dokumentaci architektury. Jednotlivé texty jsou členěny na dvě části. První přináší obecný pohled na danou část výzkumu, popisuje metodický přístup, případně jeho specifika v aplikaci v oblasti lidového stavitelství. Druhá prezentuje výsledky dané metody dosažené při průzkumu konkrétního stavebního objektu.

Úvodní texty publikace, věnující pozornost stavebněhistorickému bádání v oblasti vesnického stavitelství, snad nejvíce ukazují nutnost interdisciplinárního přístupu, jenž je předpokladem pro zodpovědnou interpretaci výsledků a jejich následné využití v praxi. Metodický text sledující specifika stavebněhistorického bádání v oblasti lidového stavitelství na příkladu staveb v Čisté a usedlosti čp. 2 v Trstěnici následují obsáhlé studie prezentující vlastní stavebněhistorické průzkumy objektů doplněné o ikonografický materiál, fotografickou dokumentaci i rekonstrukci stavebního vývoje prezentovanou v plánové dokumentaci staveb. Pro dataci roubených konstrukcí využívají průzkumy poznatků dosažených dendrochronologickými analýzami. Detailní výsledky dendrochronologického průzkumu jsou prezentovány v závěru stavebních analýz formou tabulek i zákresů míst odběru vzorků do plánů. Samostatnou kapitolou jsou představeny možnosti archeologického zkoumání v oblasti lidového stavitelství a výsledky informující o zaniklých situacích a nejstarších vývojových fázích, které byly dosaženy při průzkumu roubeného domu v Čisté. Navazující oddíly publikace a zejména jejich doprovodný obrazový materiál ukazují důležitost pečlivě provedené stavebnětechnické dokumentace v procesu památkové obnovy. Do této skupiny náleží podrobná stavebnětechnická dokumentace, vytvořená na základě ručního a geodetického zaměření objektů, ale i fotogrammetrie, jejíž výsledky jsou prezentovány ve formě prostorového modelu dokumentovaného objektu. Nadstandardní a nedocenitelný přístup v oblasti dokumentace památek prezentuje příspěvek věnovaný 3D skenování. Systematicky zachycuje různorodé přístupy a možnosti využití pokročilých dokumentačních systémů. Prezentuje také výsledky prací, které zachytily v prostorových modelech celé objekty (stodola z Čisté, roubený dům z Trstěnice) a jejich stavební detaily (roubený dům z Čisté). Výzkum technického stavu a výrobních postupů roubených konstrukcí je v publikaci zastoupen trasologickým rozborem prvků roubené stodoly z Čisté. Po demontáži stavby proběhl rovněž související diagnostický průzkum vybraných roubených konstrukcí, jehož výsledky byly shrnuty v nezveřejněném posudku. Závěr publikace shrnuje základní odborné termíny, se kterými se čtenář může setkat.

Publikace vznikla z potřeby záchrany trojice staveb českomoravského pomezí. Rozvinula se z konkrétní situace ohrožených objektů a soustřeďuje se tak především na jejich specifickou problematiku. Cílem provedených prací byla podrobná dokumentace staveb s využitím veškerých dostupných prostředků. V případě staveb z Čisté byl výzkum a dokumentace přípravou pro transfer a obnovu objektů na novém místě. U usedlosti čp. 2

z Trstěnice je podrobná dokumentace aktuálního stavu památky v současnosti jedinou aktivitou, kterou lze bezprostředně ohrožené stavbě poskytnout. Přestože byly cíle výzkumných prací směřovány k uplatnění a využití v praxi, přinesly také rozsáhlý soubor poznatků základního výzkumu, který pomohl rozšířit poznání lidového stavitelství, jak v oblasti technických věd, tak především v teritoriu výzkumu nejstarší lidové architektury v českých zemích. Metodicky zaměřené pasáže příspěvků pak dávají studiím obecnější rovinu, která může sloužit jako přehled průzkumných a dokumentačních metod, ukázka jejich možností a specifik. Předkládaná publikace je v tomto směru určena nejen zájemcům o architekturu českomoravského pomezí, ale rovněž všem dokumentátorům památkového fondu, pracovníkům odborných institucí, odborné i laické veřejnosti a v neposlední řadě i vlastníkům lidových staveb. Zkrácené verze jednotlivých příspěvků a vybrané odborné terminologické pojmy jsou přeloženy do anglického a německého jazyka s cílem oslovit co možná nejširší skupinu zájemců o toto téma.

Soubor materiálů je výsledkem aktivit, jejichž snahou je uchování mizejících zpráv o podobě a způsobu života našich předků ve vesnickém prostředí, o tradiční lidové kultuře. Nepřehlédnutelnou stopou tohoto dědictví je právě lidové stavitelství, jehož poznání a snaha o zachování je společným jmenovatelem všech příspěvků. Aktivity zaměřené na identifikaci architektonické a památkové hodnoty staveb jsou prvním krokem, který sledují další činnosti spojené s praktickou rekonstrukcí, obnovou či transferem. Jsou rovněž posledním příspěvkem, který je možné věnovat zanikajícím stavbám.

Editoři
v Sebranicích, 2016

Preface

The publication presents the latest results of interdisciplinary research activities focused a group of selected vernacular buildings from the region of the Bohemian-Moravian Borderland. The common aim of the complex of texts is to present various methods of efficient research and documentation of architectonic monuments as a precondition for responsible assessment of the buildings and a basis for their thorough renovation. The attention has been centred on a group of extraordinarily valuable rural buildings – the timbered house and polygonal barn of the farmstead No. 97 in Čistá and the timbered house No. 2 in Trstěnice, which apart from a high cultural-historical value share also a poor state of preservation and an immediate danger of destruction. The texts present the outcomes of the rescue works concerning these monuments.

The efforts to rescue the endangered buildings in Trstěnice and Čistá originated on the ever more promisingly developing basis of civic activism, which however looks for ways and efficient solutions in cooperation with a platform of professional consultants. The outcomes of the individual surveys and documentation works belong to the framework of the idea project *The Methodology of Rescue and Presentation of the Vernacular Cultural Heritage of the Bohemian-Moravian Borderland.* Its task is to create a functional model that will suggest the possibilities of sustainable renewal, protection and presentation of unique documents of vernacular cultural heritage in the future. The project is implemented by the Association of Archaic Enthusiasts in cooperation with experts from the Ballenberg Swiss Open-Air Museum and the Open-Air Museum Methodology Centre of the Wallachian Open Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm. A great part of the contributions has been presented within the professional workshop *The Survey and Documentation of Vernacular Architecture Monuments,* which took place in Trstěnice near Litomyšl and nearby municipalities in July 2015. The subsequent workshops *The Transfer and Reconstruction of Vernacular Architecture Monuments* and *The Possibilities of Presentation and Sustainable Care for Vernacular Culture Monuments,* carried out within the framework of the project, were aimed at the search for the optimal ways of renewal and care for vernacular building monuments. Contributions from these meetings are included in separate volumes of this series of publications.

The studies coherently present a whole range of common and above-standard methods used in the survey and documentation of architecture. The individual texts are divided into two parts. The first one offers a general view of the given sphere of research, describing the methodological approach and, where applicable, its specifics when applied to vernacular architecture. The second one presents the outcomes of the given method achieved within the survey of the particular construction.

The initial texts of the publication pay attention to building-historical research in the sphere of rural architecture, which is perhaps the best illustration of the necessity of an interdisciplinary approach that is a precondition for responsible interpretation of the outcomes and their subsequent utilisation in practice. A methodological text discussing the specifics of building-historical research in the sphere of vernacular architecture on the example of the buildings in Čistá and of the farmstead No. 2 in Trstěnice is followed by extensive studies presenting building-historical surveys of the objects under study, accompanied by iconographic material, photographic documentation and reconstruction of the building development presented in the plan documentation of the buildings. The surveys use the findings of dendrochronological analyses to date timbered constructions. Detailed outcomes of dendrochronological research are presented at the end of the construction analyses in the form of tables and plans with the sampling places plotted. A separate chapter presents the possibilities of archaeological research into vernacular architecture and information about vanished situations and the earliest development stages discovered during the survey of the timbered house in Čistá. The subsequent sections of the publication and particularly their accompanying pictorial material show the importance of carefully performed building-technical documentation in the process of renovation of monuments. This includes not only advanced building-technical documentation created based on a manual and geodetic survey of the buildings but also photogrammetry, whose results are presented in the form of a spatial model of the documented building. A contribution focused on 3D scanning presents an above-standard and invaluable approach in the sphere of documentation of monuments. It systematically depicts various approaches and possibilities of use of advanced systems. It also presents the outcomes of works depicting whole buildings (the barn from Čistá, the timbered house from Trstěnice) and their construction details (the timbered house from Čistá) in spatial models. The research of the technical state and production methods of timbered constructions is represented in the publication by a trace analysis of elements of the timbered barn from Čistá. A related diagnostic survey of selected timbered constructions took place during the disassembly of the building; its outcomes have been summed up in an unpublished assessment. The closing part of the publication sums up the basic professional terms the reader may encounter in all three language versions of the text.

The publication has come into existence out of the need to rescue three buildings from the Bohemian-Moravian Borderland. It has developed from the particular situation of the endangered buildings and therefore concentrates above all on their specific issues. The aim of the works carried out has been detailed

documentation of the buildings with the use of all the means available. In the case of the buildings from Čistá, it was a detailed survey and documentation during their preparation for a transfer and renovation in the new place. In the case of the building No. 2 from Trstěnice, detailed documentation of the current state of the monument is the only activity that can be devoted to the immediately endangered building at present. Although the aims of the research works were focused on the application and utilisation in practice, they have also brought an extensive collection of basic research findings that helped extend the understanding of vernacular architecture both in the sphere of technical sciences and above all in the territory of research into the earliest vernacular architecture in the Czech lands. Methodologically focused passages put the studies on a more general level that may serve as an overview of survey and documentation methods and as an example of their possibilities, specifics and methods of use. In this context, the presented publication is intended not only for those interested in the architecture of the Bohemian-Moravian Borderland but also for all monument documentalists, employees of expert institutions, the professional and lay public and, last but not least, also for the owners of vernacular buildings. Shortened versions of the individual contributions and selected professional terms have been translated into English and German with the aim to approach the widest possible group of people interested in the topic.

The complex of texts is the outcome of activities aimed at the maintenance of the disappearing information about the form and ways of life of our ancestors in the rural milieu, about traditional vernacular culture. Vernacular architecture is a noticeable trace of this heritage and its knowledge and preservation is a common denominator of all the contributions. The activities focused on the identification of the architectonic and memorial value of buildings represent the first step, followed by other activities connected with practical reconstruction, renewal or transfer of the buildings. Alternatively, they represent the last contribution that may be devoted to disappearing buildings.

Editors
Sebranice, 2016

Vorwort

Diese Publikation präsentiert aktuelle Ergebnisse interdisziplinärer Forschungsaktivitäten, die auf die Untersuchung von einer Gruppe ausgewählter Bauten im ländlichen Stil in der böhmisch-mährischen Grenzregion fokussieren. Das gemeinsame Ziel aller Artikel ist, dass unterschiedliche Methoden effektiver Untersuchung und Bestandsaufnahme von architektonischen Denkmälern vorgestellt werden, welche die Voraussetzung für eine verantwortliche Auswertung der Bauten, sowie ein Fundament für ihre konsequente Erneuerung, sind. Im Zentrum des Interesses steht eine Gruppe von außergewöhnlich wertvollen ländlichen Bauwerken – das Blockhaus und die polygonale Scheune vom Bauernhof Hs.-Nr. 97 in Čistá, das Blockhaus Hs.-Nr. 2 in Trstěnice, die außer des großen kulturhistorischen Wertes auch ihren schlechter Erhaltungszustand und der unmittelbar drohende Untergang verbanden. Die Texte präsentieren die Ergebnisse der Arbeit, welche auf dem Weg zu ihrer Rettung geleistet wurde.

Am Anfang des Bemühens um die Rettung der gefährdeten Bauten in Trstěnice und Čistá steht eine Tätigkeit, welche zwar auf dem sich immer mehr und vielversprechend entwickelnden Fundament des bürgerlichen Aktivismus realisiert wird, aber die Auswege und effektive Lösungen in der Zusammenarbeit mit der Plattform der fachmännischen Konsultanten sucht. Die Ergebnisse der einzelnen Untersuchungen und der Dokumentationsarbeiten, die in der Publikation abgedruckt werden, fallen in den Rahmen des Ideenprojektes *Methodik der Erhaltung und Präsentation des Volksgutes in der böhmisch-mährischen Grenzregion* (*Metodika záchrany a prezentace lidového kulturního dědictví Českomoravského pomezí*). Seine Aufgabe ist, ein Funktionsmodell zu schaffen, das die Möglichkeiten andeutet, wie in der Zukunft nachhaltig unikale Beweise des kulturellen Volksgutes erneuert, geschützt und präsentiert werden können. Das Projekt wird realisiert durch den Bund der Freunde des Archaischen, (Spolek archaických nadšenců), in Zusammenarbeit mit den Fachleuten aus dem Freilichtmuseum der Schweiz Ballenberg und mit dem Methodischen Zentrum für Freilichtmuseen beim Walachischen Freilichtmuseum in Rosenau (Metodické centrum pro muzea v přírodě při Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm). Ein Großteil der Beiträge wurde im Rahmen des Fachseminars *Erforschung und Dokumentation von Bauwerken der ländlichen Architektur* (*Průzkum a dokumentace památek lidové architektury*) präsentiert, das im Juli 2015 in Trstěnice nahe Litomyšl (Leitomischl) und in den naheliegenden Dörfern stattfand. Auch die darauffolgenden Seminare *Transferierung und Rekonstruktion von Bauwerken der ländlichen Architektur* (*Transfer a rekonstrukce památek lidové architektury*) und *Möglichkeiten der Präsentation und der nachhaltigen Pflege von Bauwerken der ländlichen Architektur* (*Možnosti prezentace a udržitelné péče o památky lidové kultury*), die im Rahmen des Projektes verwirklicht wurden, wurden mit dem Ziel realisiert, optimale Wege zur Erneuerung und Pflege von Denkmälern bäuerlicher Architektur zu finden. Den Beiträgen von diesen Zusammentreffen sind selbständige Bände dieser Reihe gewidmet.

Die vorgelegten Studien präsentieren eine ganze Skala von üblichen, aber auch von außerordentlichen Methoden, welche man bei der Untersuchung und Dokumentation von Bauwerken benutzt. Einzelne Texte werden in zwei Teile gegliedert. Der erste Teil bietet eine allgemeine Übersicht über die jeweilige Untersuchung, beschreibt den methodologischen Zugang, bzw. dessen Spezifika in der Anwendung im Bereich der historischen ländlichen Architektur. Der zweite Teil präsentiert die Ergebnisse der jeweiligen Methode, die bei der Untersuchung eines konkreten Bauobjektes erreicht wurden.

Die einleitenden Texte der Publikation beschäftigen sich mit der baugeschichtlichen Untersuchung im Bereich der dörflichen Baukunst. Hier wird wohl am meisten die Notwendigkeit eines interdisziplinären Zugangs veranschaulicht, welcher die Voraussetzung für eine verantwortungsvolle Interpretation der Ergebnisse und deren nachfolgende Verwendung in der Praxis darstellt. Im ersten methodischen Text werden die Spezifika der baugeschichtlichen Forschung im Bereich des ländlichen Bauwesens am Beispiel der Bauten in Čistá und des Bauernhofes Hs.-Nr. 2 in Trstěnice ausgearbeitet; ihm folgen umfangreiche Studien, welche eigene baugeschichtliche Untersuchungen der betroffenen Objekte darstellen und die um ikonographisches Material, photographische Dokumentation, wie auch die mittels Bauzeichnung dargestellte Rekonstruktion der Bauentwicklung, ergänzt wurden. Die Untersuchungen nutzen für die Datierung der Blockbaukonstruktionen Erkenntnisse der dendrochronologischen Analyse. Die Ergebnisse der dendrochronologischen Datierung sind ausführlich am Ende der Bauanalysen in tabellarischer Form aufgelistet und die einzelnen Dendro-Proben sind in Plänen aufgezeichnet. In einem selbständigen Kapitel werden die Möglichkeiten der archäologischen Untersuchung im Bereich des ländlichen Bauwesens vorgestellt, sowie Ergebnisse der Untersuchung in Čistá dargelegt, die von den untergegangenen Situationen und ältesten Entwicklungsphasen des Blockhauses in diesem Dorf zeugen. Die anschließenden Teile der Publikation und vor allem ihr begleitendes Bildmaterial zeigen, welch eine wichtige Rolle eine sorgfältig vorbereitete bautechnische Dokumentation im Prozess der Erneuerung eines Denkmals spielt. In diese Gruppe gehört aber nicht nur die ausführliche bautechnische Dokumentation, die auf Grund der manuellen und geodätischen Vermessung der Objekte angefertigt wurde, sondern auch

Fotogrammmetrie, deren Ergebnisse in Form eines Raummodells des erfassten Objekts präsentiert sind. Einen außergewöhnlichen und unschätzbaren Zugang im Bereich der Bestandsaufnahme von Denkmälern präsentiert der dem 3D-Scannen gewidmete Beitrag. Er nimmt systematisch die unterschiedlichen Zugangsweisen und Möglichkeiten der Nutzung von fortgeschrittenen Systemen auf. Es werden außerdem Raummodelle von ganzen Objekten (Scheune in Čistá, Blockhaus in Trstěnice) und ihren Baudetails (Blockhaus in Čistá) erstellt. Die Untersuchung des technischen Zustands und des Fertigungsverfahrens vom Blockgefüge wird in der Publikation durch die Bearbeitungsspurenanalyse von den Bauelementen der in Blockbauweise gezimmerten Scheune aus Čistá vertreten. Nach dem Abbau des Baus verlief auch die damit zusammenhängende diagnostische Untersuchung von ausgewählten Blockbaukonstruktionen, deren Ergebnisse in einem allerdings nicht publizierten Gutachten zusammengefasst wurden. Am Ende der Publikation wurden die grundlegenden Fachtermini resümiert, die der Leser in allen sprachlichen Versionen vorfinden kann.

Die Veröffentlichung entstand aus dem Bedürfnis heraus, drei Bauten aus der böhmisch-mährischen Grenzregion zu retten. Sie nahm ihren Ausgangspunkt in der konkreten Situation der bedrohten Objekte und konzentriert sich deshalb vor allem auf ihre spezifische Problematik. Zum Ziel der durchgeführten Arbeiten wurde, dass die Bauten unter Nutzung aller verfügbaren Mittel dokumentiert werden. Die ausführliche Untersuchung und Dokumentation stellen im Falle der Bauten aus Čistá die Vorbereitung für die Transferierung und Erneuerung dieser Objekte an einen neuen Ort dar. Bei dem Objekt Hs.-Nr. 2 aus Trstěnice stellt die ausführliche Bestandsaufnahme des aktuellen Bauzustands zurzeit die einzige Aktivität dar, die man dem unmittelbar bedrohten Bau gewähren kann. Auch wenn die Ziele der Forschungsarbeiten auf ihre Anwendung und Nutzung in Praxis ausgerichtet waren, erbrachten sie auch einen umfangreichen Komplex der Grundforschungserkenntnisse, welcher dazu verhalf, dass die Kenntnisse von der ländlichen Architektur sowohl im Bereich der technischen Wissenschaften als auch vor allem auf dem Territorium der Erforschung der ältesten ländlichen Bauwerken auf dem Gebiet des heutigen Tschechiens erweitert werden. Die methodisch ausgerichteten Passagen der Beiträge verleihen dann den Studien eine allgemeinere Ebene, die als eine Übersicht von den Untersuchungs- und Dokumentationsmethoden und Demonstration von deren Möglichkeiten und Spezifika, sowie der Wege, wie man sie nutzen kann, dienen mag. Die vorgelegte Publikation ist in dieser Hinsicht nicht nur für die Interessenten der Architektur in der böhmisch-mährischen Grenzregion bestimmt, sondern auch für alle Dokumentalisten des Denkmalfonds, die Mitarbeiter von Fachinstitutionen, die fachliche und nichtfachliche Öffentlichkeit und nicht zuletzt auch die Inhaber ländlicher Hausbauten. Die Kurzversionen einzelner Beiträge und ausgewählter Termini sind in die englische und deutsche Sprache übersetzt, damit eine möglichst breite Gruppe der an diesem Thema Interessierten angesprochen wird.

Die gesammelten Studien stellen ein Ergebnis von Aktivitäten dar, welche sich um die Erhaltung der verschwindenden Zeugnisse über die Art und Weise, wie unsere Vorfahren auf dem Lande lebten, und über die traditionelle volkstümliche Kultur bemühen. Das ländliche Bauwesen stellt eben eine unübersehbare Spur dieses Erbes dar, sein Erkennen und Erhalten ist gleichnamiger Nenner aller abgedruckten Beiträge. Die Aktivitäten, die sich auf die Identifikation der architektonischen Bedeutung und des Denkmalwertes der Bauten konzentrieren, stellen den ersten Schritt dar, dem dann weitere, mit der praktischen Rekonstruktion, Erneuerung oder mit der Transferierung verbundene Tätigkeiten folgen. Sie repräsentieren auch den letzten Beitrag, den man für die zugrunde gehenden Bauten leisten kann.

Editoren
Sebranice, 2016